

Shelagh Stephenson

Pet vrst tišine

V svetovnem merilu je 33 % žensk po svojem petnajstem letu starosti doživelo fizično in/ali spolno nasilje, 22 % žensk v partnerskem odnosu je bilo žrtev partnerjevega fizičnega in/ali spolnega nasilja. Povzročitelji nasilja so v 90.8 % moški. V Sloveniji je 56,6 % žensk doživelo eno od oblik nasilja. Podatki slovenske policije v času »koronakrize« kažejo 12,9-odstotno porast kaznivih dejanj nasilja v družini v primerjavi z istim obdobjem prej.

Maša Pelko in Tereza Gregorič

4 Zasedba

Tereza Gregorič

6 Kako uprizoriti tišino?

Pogovor z Mašo Pelko

Jasna Podreka

12 O tišinah, ki nasilju dajejo moč

Polona Selič – Zupančič

20 Kdor bo prisluhnil ... ali opazil

Tereza Gregorič

38 Nasilje je zloraba moči

Pogovor s Tanjo Pipan

50 Kontakti

Slovensko narodno gledališče Nova Gorica
Sezona 2022/2023, uprizoritev 7
Premiera 19. in 20. aprila 2023 na malem odru SNG Nova Gorica

Shelagh Stephenson **Pet vrst tišine**

Five Kinds of Silence, 1996
Prva slovenska uprizoritev

Prevajalka **Irena Duša Draž**
Režiserka **Maša Pelko**
Dramaturginja **Tereza Gregorič**
Koreograf in asistent režiserke **Klemen Janežič**
Lektorica **Anja Pišot**
Scenografinja **Sara Slivnik**
Kostumografinja **Tina Bonča**
Avtorica glasbe **Mateja Starič**
Oblikovalec svetlobe **Uroš Gorjanc**
Strokovne sodelavke **Tanja Pipan, Maja Plaz,**
Jasna Podreka, Polona Selič - Zupančič

Vodja predstave **Kaja Trkman**
Šepetalka **Arjana Rogelja**
Tehnični vodja **Aleksander Blažica**
Oblikovalci zvoka in videa **Borut Čelik,**
Vladimir Hmeljak in Stojan Nemeč
Lučni mojstri **Renato Stergulec, Marko Vrkljan in Martin Ukmar**
Rekviziterja **Damijan Klanjšček in Gorazd Prinčič**
Frizerki in maskerki **Hermina Kokaš in Katarina Laharnar**
Garderoberki **Jana Jakopič in Mojca Makarovič**
Odrski mojster **Staško Marinič**
Odrski tehniki **Dean Petrovič, Bogdan Repič in Dominik Špacapan**
Vrviščarja **Damir Ipavec in Ambrož Jakopič**
Odrski delavec **Jurij Modic**
Mojster krojač **Robert Žiković**
Šivilji **Marinka Colja in Tatjana Kolenc**
Mizarja **Mark Mattiazzi in Marko Mladovan**

Za strokovno pomoč se zahvaljujemo predstavnikom
Policijske uprave Nova Gorica ter Damjani Bandelj,
Dalidi Horvat, Neni Kopčavar Guček in Davidu Zupančiču.

Predstava nima odmora.

Ivana Percan Kodarin
Anuša Kodelja k. g.
Marjuta Slamič

Tereza Gregorič **Kako uprizoriti tišino?**

Pogovor z Mašo Pelko

Maša Pelko je ena najprodornejših mladih slovenskih režiserk. V času študija je režirala nekaj zelo odmevnih produkcij, dvakrat je bila nagrajena s študentsko nagrado zlatolaska. Po študiju je bila angažirana v skoraj vseh slovenskih gledališčih. Njene predstave so polnokrvne, razigrane in družbeno angažirane. Poleg gledališke režije deluje tudi na področju radijske režije, za radijsko dramo *Žrtve radia bum bum* je prejela nagrado strokovne žirije na mednarodnem festivalu radijske drame v Canterburyju, ter na področju dramskega pisanja, za svojo izvirno dramo *Kraljevi otroci* je prejela Grumovo nagrado za najboljšo mlado dramatičarko.

Je strastna raziskovalka različnih gledaliških strategij, zanjo je značilno izrazito poseganje v besedilo in angažiran pristop k njegovi temi. Drame tujih avtorjev vedno interpretira skozi slovenski kontekst in poudarja aktualne vsebine. V raziskovanju za uprizoritev *Pet vrst tišine*, ki zelo konkretno naslavlja nasilje v družini, se je avtorska ekipa naslonila na konkretne primere v bližnji okolici ter v proces vključila različne strokovnjake in delavce na tem področju. Maša Pelko je odlična sogovornica, je človeško in umetniško občutljiva vodja, s katero radi sodelujejo vsi udeleženci umetniškega procesa.

Kako je prišlo do tvojega sodelovanja s SNG Nova Gorica?

Z novogoriškim gledališčem sem prvič sodelovala v sezoni 2018/2019, in sicer kot asistentka režije pri *Macbethu*, ki ga je režiral Janusz Kica. Po tistem sva se z umetniškimi vodjo, Markom Bratušem, usedla in se začela pogovarjati o nadaljnjem sodelovanju. Projekt se je sprva zamaknil zaradi covida-19, leto kasneje pa še zaradi bolezni in organizacijskih stisk, zato je do premiere prihajala veliko kasneje, kot je bilo načrtovano, a po svoje ob najbolj pravem času.

Besedilo Shelagh Stephenson *Pet vrst tišine*, ki razgrinja kompleksnost nasilja v družini, je bil tvoj predlog. Si iskala besedilo s takšno tematiko ali te je navdahnilo tudi drugače?

Marko Bratuš mi je že na prvem sestanku dal popolnoma proste roke glede izbire besedila in teme, edina omejitev je bila, da mora biti besedilo primerno za mali oder. Kljub temu da se to sliši sanjsko, se seveda zgodi predvidljivo: absolutna svoboda postane po svoje omejujoča, ker je naenkrat na voljo vse. Prebrala sem veliko tekstov, na koncu pa sem se odločila, da se ne bom odločala v imenu besedila, ampak teme. Že dolgo sem si namreč želela do vprašanja nasilja pristopiti direktno

ter dokumentarno in besedilo Shelagh Stephenson to omogoča – v roke smo ga torej vzeli kot delovni material in začeli z dekonstrukcijo.

V besedilu spremljamo trojico žensk, ki se je odločila, da prekine krog nasilja – moškega nasilja. Položaj žensk v družbi, ujetost v patriarhalno dediščino, pa tudi dinamike moči v družini so teme, ki te spremljajo na ustvarjalni poti. Lahko omenim le *Lepe Vide lepo gorijo* Simone Semenič v Prešernovem gledališču Kranj, *Oblast teme* Leva Nikolajeviča Tolstoja v SLG Celje in tvoj prvenec *Kraljevi otroci ... Pet vrst tišine* sodi v zvrst dramatik »gledališče u fris«, ki za razliko od omenjenih besedil tematiko obravnava na veliko bolj neposreden način. Je bilo to ključno, da si se odločila za uprizoritev?

Zdi se mi, da me tematika nasilja – njegove pojavnosti in normalizacije – absolutno najbolj intrigira, predvsem pa se zavedam izjemne pomembnosti javnega govora o tej temi. Občutek imam, da je nepotrpežljivost, agresija in manko empatije iz dneva v dan večji, k čemur je gotovo pripomogla epidemija in posledice so resnično uničujoče. Kot si omenila, sem se do sedaj z nasiljem vedno ukvarjala posredno, skozi dramsko besedilo: pri *Vidah* s spolnim nasiljem, pri *Elektri pristoji črnina* z nasiljem družinske patologije in preteklosti,

pri *Oblasti teme* z nasiljem kot posledici socialnega statusa. V *Petih vrstah tišine* sem se hotela s tem soočiti direktno, brez skrivanja za dramsko predlogo ali avtorja. Na začetku smo proces definirali kot študijo intimnopartnerskega nasilja, kot katalog nasilnega, in tu je resnično veliko vloge odigral dokumentarni del procesa, ko smo se spustili v realne okoliščine in posledice, ki jih ima nasilje.

V času korone so se primeri nasilja v družini skoraj podvojili, prav zato se uprizoritev tega besedila zdi še toliko primernejša.

Ja, točno tako. Korona je imela za intimnopartnersko nasilje izjemno hude posledice, saj je čas izolacije družinske celice neprodušno zaprl za štiri stene, hkrati pa je celotna atmosfera epidemije pri ljudeh povzročila občutek izgube nadzora, kar je ključen faktor oziroma potreba, ko pride do izvajanja nasilja – kontrola partnerke. V letu 2020 je tako zaznati izrazit porast femicidov, prav tako v letu 2022, ko se jih je v Sloveniji zgodilo osem, kar je res zaskrbljujoča številka in zahteva, da se o tem čim večkrat spregovori. Po svoje to nagovarja tudi naše besedilo – vse vrste nasilja so možne zgolj zaradi tišine, ki jih obkroža. V izvirnem besedilu je poleg žrtev zlorab

– mame Mary ter hčerk Susan in Janet – prisoten tudi zlorabljevalec – oče Billy, vendar je v odrski priredbi oče oziroma povzročitelj nasilja odstranjen. Zakaj si se odločila za tako radikalno potezo?

Iskreno je ideja prišla s spleta okoliščin, ki nam ni omogočal prostega igralca, ki bi se nam v avtorski ekipi zdel primeren za ta projekt. A ta situacija je povzročila premislek o tem, komu namenjamo prostor, čas in glas. V času ekshibicionistične manije dokumentarcev, filmov in serij o serijskih morilcih, psihopatih ter nasilnejših vsakršnih dimenzij, se velikokrat zazdi, da povzročitelji nasilja dobijo veliko več pozornosti kot žrtve. Besedilo tako skozi monologe res veliko prostora nameni Billyjevi preteklosti in ga po svoje opravičuje, kar se je nam zdelo preenostavno – kot smo večkrat slišali od vsakega strokovnjaka: *Nasilje je odločitev, je izbira. In za to izbiro je treba odgovarjati.*

V začetnem delu procesa smo na vaje povabili strokovnjakinje in delavke s področja nasilja v družini: sociologinjo dr. Jasno Podreka, predsednico društva SOS telefona Majo Plaz ter koordinatorico Centra za socialno delo Severne Primorske Tanjo Pipan. Prav tako so bili v raziskavo vključeni tožilstvo, policija ... Na ta način se je proces iz dramskega polja razširil na konkretne primere nasilja v naši neposredni bližini.

Pogovor z zunanji sodelavci, strokovnjaki in ostalimi pričevalci se je izkazal kot ključen predvsem v eni točki in ta je, da smo kot ustvarjalna ekipa problem intimnopartnerskega nasilja lahko uzrli skozi prizmo njegove radikalne kompleksnosti. Naš emotivni in racionalni referenčni prostor nam namreč nalaga logičen odziv na nasilje, ki je takojšen odhod in prijava na policijo, a ko pride do nasilja v družini, med partnerjema, postane situacija ekstremno kompleksna. Ključno vlogo igrajo sram, krivda, strah in konec koncev ljubezen ter navezanost žrtev. Ob razkritju nasilnih družinskih okolij še vedno prevečkrat naletimo na vprašanje: *Zakaj pa ni šla? Zakaj ni komu povedala?* Ob sistemski obravnavi družinskega nasilja se še vedno pogosto dvomi ali celo obsoja žrtve. Želeli bi si, da to ključno rezonira pri gledalcu – zapletenost, kompleksnost, brezizhodnost takšnih intimnih dinamik ter empatija do te nemogoče situacije.

V izvirnem besedilu so prisotni tudi policist, kriminalist, odvetnik ... V naši priredbi besedila pa te vloge preigravajo igralk. Na ta način prihaja do drugačne perspektive, dogajanje spremljamo skozi pogled žrtve.

Mislím, da nam je ta postopek omogočil distanco za vzpostavitev ključnega odnosa v uprizoritvi –

torej med hčerama in materjo. Eno poglobitnih vprašanj, ki se zastavljajo, je, kako se odnosi in dinamike znotraj družinske celice, katere center je tako dolgo časa bilo nasilje, zdaj, ko povzročitelja ni več, spremenijo. Se družina reorganizira, postane močnejša ali popolnoma propade? In postopek umaknitve vseh ostalih akterjev besedila – razen Mary, Susan in Janet – je razprl možnost, da se prav v vsakem prizoru, ne glede na to, o čem in s kom izvorno govorijo, pravzaprav soočajo s tem, kar se jim je zgodilo in se skušajo vzpostaviti v svetu, ki se zdaj zanje na novo formira.

V predstavi se ukvarjamo s petimi vrstami tišine – tišinami treh žrtev, tišino napadalca (povzročitelja) in peto tišino, ki je svet tam zunaj. Se ti v uprizoritvenem smislu zdi tišina pomemba?

Mislím, da je tišina v gledališču neverjetno zanimiva – v prvi vrsti zato, ker je popolnoma nemogoča. Slišiš brnenje reflektorjev, zadihanost igralcev, škripanje stolov, kašljanje publike in še sto podobnih zvokov, šumov. V tem specifičnem projektu sem se z avtorico glasbe Matejo Starič veliko pogovarjala o tem, kaj pomeni prisotnost tišine in kako jo uprizoriti. To je podobno kot uprizarjati nič, nekaj popolnoma kontradiktornega je v tem, saj z željo po uprizoritvi –

že rušiš možnost, da se to realizira. Ampak hkrati postaja tišina v besedilu zmerom bolj prezentna – v tem, kako so nekatere stvari pretežke, preboleče, se jih bojiš ali te je sram, se z njimi ne želiš ukvarjati ali enostavno ne vidiš pomena v govoru o tem – in vse te notranje procese nadomesti prav to, da utihneš. Ob tem pa je seveda zanimivo, kako tišino, predvsem v gledališču, hitro povežemo z dolgčasom, ki se ga tako zelo bojimo, je pa v življenju, in tudi gledališču, velikokrat nujno potreben.

Kaj je v tem besedilu, v ukvarjanju z izbrano tematiko najtežje uprizoriti?

Gotovo je največja preizkušnja za celotno avtorsko ekipo in igralk na odru, ko ustvarjaš predstavo o nasilju, kako boš uprizoril prav to nasilje. Vsi se zavedamo, da je gledališče fikcija in hkrati ima svoje zakonitosti, ki jih, ko sedemo v dvorano, vzamemo v zakup. Pa vendar smo se ves proces ukvarjali prav s tem, kako v živo pred ljudi prenesti občutje ekstremnega nasilja, ki je opisano v besedilu, in kaj kmalu je postalo jasno, da gotovo ne z njegovim »poustvarjanjem«. O njem lahko govorimo, ga opisujemo, preizprašujemo, preigravamo, a od gledalca zahtevamo angažma, da njegovo podobo ustvarja sam, saj ga nikoli ne pokažemo. Enako velja za

žrtve – ne moremo se pretvarjati, da so igralk na odru žrtve tako brutalnega čustvenega in fizičnega nasilja, lahko pa se o tem iskreno in direktno sprašujejo. In prav vse te strategije dostopanja do teme, ki izključujejo neposredno, so bile največja zagonetka projekta.

V enem od intervjujev si dejala, da težkih stvari ne smeš podajati na težek način. Ali to velja tudi za to predstavo?

Ja in ne. Po mojem mnenju je ključno, da v uprizoritvi, za katero si želiš, da čustveno ali racionalno doseže gledalca, slednjega nikoli ne izključiš iz uprizoritve. Prevečkrat se mi je zgodilo, da sem sama kot gledalka prišla v stik s predstavo, ki je bila nastavljena na način, da od mene zahteva reakcijo, a je ostala popolnoma zaprta sama vase – zaprta v svojo lastno travmo, trpljenje in bolečino, do katere nisem imela dostopa. V tem smislu mislim, da mora predstava s svojo strukturo in uprizoritvenimi strategijami – ko operira s težkimi temami – zame kot za gledalko dogodek nujno razbremeniti. Mu po svoje vzeti usodnost. Na ta način me tudi razoroži in omogoči, da predstava zareže globlje.

Jasna Podreka

O tišinah, ki nasilju dajejo moč

»Ko je ves svet tiho, se tudi en sam glas močno sliši.«

Malala Yousafzai

Kako bi reagirali, če bi posumili, da vaš najboljši prijatelj spolno zlorablja svojega otroka? Kako bi reagirali, če bi slišali, da sosed razbija, kriči in grozi svoji partnerki in otrokom? Kako bi reagirali, če bi vam sestra, prijateljica, mama, hči, sodelavka zaupala, da je žrtev težkih psihičnih in fizičnih zlorab ter nasilja s strani partnerja? Kako bi reagirali, če bi na ulici videli, da se moški znaša nad partnerko ali da starš pretepa otroka?

Drama *Pet vrst tišine* pred nas postavlja prav te razmisleke. Odpira številna vprašanja o tem, zakaj pred nasiljem za štirimi stenami še vedno pre pogosto molčimo, kaj vpliva na našo tišino in kaj se zgodi, ko nad nasiljem prevlada molk. Pokaže nam, kaj je skrajni izhod iz nasilja, če se nanj nihče ne odzove, in če osebe, ki doživljajo nasilje, ostanejo same. Tišina, ki velikokrat spremlja nasilje – zlasti nasilje, ki se dogaja za štirimi stenami – daje povzročiteljem dodatno moč in jemlje moč tistim, ki ga doživljajo. Nasilje se vselej generira na osnovi nesorazmerij moči. Cilj povzročiteljev je popolna podreditev žrtve z različnimi oblikami nasilja in zlorab (psihično, fizično, spolno, ekonomsko, zalezovanje), ki jih vselej spremlja tudi osamitev in izolacija žrtve, saj le tako lahko tlakuje pot zlorabam, ki ne bodo videle upora. Osebi, ki doživlja nasilje, sta glas in moč odvzeta, zato potrebuje veliko podpore in pomoči, da prekine tišino in zapusti nasilno razmerje.

Pet vrst tišine nas postavi pred položaj, ko tišine prevladajo nad zlorabami in nasiljem. V takšnih primerih – in to ni tako redko – lahko nasilje doseže svoje skrajnosti. Ko tišina prevlada nad zlorabo, ko družba in okolica namerno ali nenamerno spregledata stisko žrtev in/ali celo podpirata povzročitelja, se lahko zgodi, da oseba, ki doživlja nasilje, popolnoma izgubi upanje za boljši jutri in v stiski poseže po najskrajnejši obliki nasilja, kot je umor, saj v njem vidi edino rešitev iz kroga zlorabe. Podatki kažejo, da v veliki večini primerov, ko partnerka umori partnerja, je vzrok za kaznivo dejanje povezan s tem, da je bila dolga leta žrtev njegovega nasilja in da je v tako skrajnem dejanju videla edini izhod iz nasilne zveze. Takšni umori niso nujno posledica silobrana oziroma neposredne reakcije na neposreden napad. Pogosteje gre za dejanja, ki so na nek način premišljena. Žrtev se v določeni točki zave teže realnosti, ki jo doživlja, in se odloči, da je to edina možnost izhoda. Takšno situacijo spremljamo tudi v drami *Pet vrst tišine*, ko v uvodnem pogovoru med mamo in hčerama izvemo, da je bilo dejanje premišljeno in morebiti tudi načrtovano.

»JANET. A je mrtev?

SUSAN. Nehal se je premikat, Janet.

JANET. Strah me je, da ni mrtev

MARY. Kaj si naredila, Susan?

SUSAN. Morali sva ga ubiti, mama.

JANET. A je mrtev?

MARY. Ne bi ga smeli vedve. (*Premolk.*) Jaz bi ga morala.

JANET. Premika se. Vidim ga, premika se.

SUSAN. Mrtev je.

JANET. Daj mi puško. Za vsak slučaj. (*Susan napolni puško in jo poda Janet.*)

MARY. Meni jo daj. Jaz bi morala.

JANET. Ne. Ne, mama. (*Ustrelj ga v prsi.*)«

Ta pogovor nakazuje, da je umor, ki ga storita protagonistki, premišljeno dejanje, a je tudi dejanje obupa in dejanje izhoda iz sicer brezizhodne situacije. Seveda je pomembno poudariti, da ne smemo opravičevati nobenega nasilja, da noben odvzem življenja na

protipraven način ni upravičen, a dejstvo je, da do teh dejanj pride, ko sistem in družba pri zaščiti žrtev zatajita in pred nasiljem molčita. Janet in Susan nikoli ne bi postali morilki, če bi ju bližnji, okolica in sistem pred nasilnim in zlorablajočim očetom zaščitili, če bi njuna mama v okolju in sistemu dobila zadostno podporo, da bi lahko nasilnega partnerja zapustila. A vse se domnevno zalomi tedaj, ko se Mary prvič in tudi zadnjič odloči, da bo Billyja zapustila. Takrat se s hčerama zateče k svojemu očetu, v upanju na razumevanje in podporo, a namesto tega ji oče reče: »Sama si si postlala. Zdaj pa leži. Zakon je zakrament. Zakon je za vse življenje.« (Mary; 15) Gre za besede, ki Mary spet pahnejo v zlorablajoči odnos in ji v celoti odvzamejo še tisti kanček moči in glasu, ki ga je premogla. Mary za vedno utihne, se vrne in skupaj s hčerama trpi zlorabe in nasilje vse do trenutka, ko se odrasli hčeri na svoj način odločita narediti konec nasilju.

Maryjina zgodba ni osamljena zgodba, ampak je zgodba mnogih in premnogih žensk, ki doživljajo nasilje tudi v današnjem času. Kako bodo reagirale osebe, s katerimi bo žrtev prvič spregovorila o nasilju, velikokrat igra ključno vlogo pri tem, ali si bo oseba, ki doživlja nasilje, le-tega upala prijaviti in prekiniti nasilen odnos, ali pa bo za vedno utihnila, se vrnila k nasilnežu in se ovila v strategije preživetja ter nasilje prenašala, dokler ne bo druge možnosti za izhod. Vendar so te druge možnosti zelo redke, žrtev pa praviloma po eni slabi izkušnji potrebuje veliko dodatnih potrditev, da se ponovno odloči narediti ta korak.

Tisti in tiste, ki se ukvarjamo z nasiljem, velikokrat dobimo vprašanje, zakaj žrtve nasilja tako dolgo potrebujejo, da prekinejo nasilno razmerje. Veliko obtoževanja prihaja s strani okolice do žrtev, ki tega koraka ne naredijo in ostajajo v nasilnem razmerju, na primer: »Sama si je kriva, zakaj pa ni odšla prej.« A vedeti moramo, da pri nasilju v družini in intimnopartnerskih odnosih govorimo o zelo kompleksnih situacijah in odnosih, ki se nikoli ne pričnejo z nasiljem, o odnosih, kjer so na delu tudi čustva in različne oblike odvisnosti, ki žrtvi otežujejo prepoznavanje nasilja. Nasilni odnosi se namreč razvijejo postopoma, skozi na videz povsem običajne interakcije, in povzročitelj nasilja zelo postopoma razkriva svoj pravi jaz. Praviloma goji tudi dve osebnosti –

tisto dobro, na nek način lahko tudi ljubečo, in tisto nasilno, grobo.

Žrtev je na povzročitelja čustveno navezana, skupaj delita tudi premoženje, imata skupne otroke, zgodovino lepih trenutkov. Nasilje v odnosu ni nenehno prisotno, temveč se dogaja v ciklih, obdobjih, praviloma so hujši izbruhi nasilja dogodki, ki jim potem sledijo obdobja opravičevanja in obljub, da se bo povzročitelj spremenil. Vse naštetu daje žrtvi upanje, da vse skupaj ni tako hudo, da je pač samo malce vzkipljiv, da se bo vendarle spremenil. A žal se nasilno vedenje povzročitelja skozi čas praviloma stopnjuje, povzročitelji se praviloma ne spreminjajo, njihove zahteve postajajo vse večje in kritičnost do nasilnega vedenja vse manjša. Žrtev je vse bolj ujeta v mrežo zlorabe, v kateri je popolnoma podrejena, brez zunanje socialne mreže, verjetno tudi ekonomsko in še kako drugače odvisna od povzročitelja.

Sram pred okolico, občutki krivde, da je sama kriva za nasilne izbruhe partnerja, nezaupanje v sistem in ljudi ter strah pred tem, kaj bo naredil njej in otrokom, če ga bo zapustila in ali bo sploh sposobna živeti brez njega, postaja vse močnejši in hromi njene zmožnosti za ta odločilen korak. Zgoraj naštetih primeri so le nekatere nianse takšnih razmerij. Kaj vse se še lahko dogaja znotraj nasilnega odnosa, da nekemu otežuje in onemogoča odhod iz njega, ne moremo vedeti. Zato je tako pomembno, da si – preden sodimo – vselej priključimo v spomin, da gre za zelo kompleksne situacije in nekdo, ki tega ne doživlja, nima pravice obsojati. Naša naloga je zgolj žrtvi nuditi oporo in jo spodbujati, da takšno razmerje prekine.

Nasilje v družini in intimnopartnersko nasilje nikakor ni nedolžno in ga moramo jemati zelo resno, saj podatki kažejo, da umori zaradi takšnih oblik nasilja niso redki. Še vedno lahko rečemo, da se večina nasilnih odnosov, če je nasilje pravočasno prijavljeno in se ga obravnava dovolj resno, konča s pozitivnim izidom. A kljub temu v Sloveniji beležimo med 5 in 10 intimnopartnerskih umorov žensk letno, kar za slovensko populacijo ni malo. Gre za najpogostejši tip umora za ženske, saj skoraj polovico vseh umorov žensk v Sloveniji povzročijo njihovi aktualni ali bivši intimni partnerji. Podatki policije

o žrtvah moškega spola pa kažejo, da so osebe, zabeležene v kategoriji »bivša ali aktualna intimna oziroma zakonska partnerka«, bile povzročiteljice teh kaznivih dejanj v približno 7 % (Podreka, 2017).

Ko se zgodijo intimnopartnerski umori žensk, velikokrat slišimo, da so posledica izbruha strasti, da gre za dejanja kriminalne ljubezni, da je to storil moški iz obupa, ker ga je zapustila partnerka, ki jo je imel tako zelo rad. Vse naštetu je seveda daleč od resnice in takšna razmerja nimajo veliko opraviti z ljubeznijo. Raziskave jasno kažejo, da so umori samo vrh ledene gore dlje trajajočega nasilnega razmerja, v katerem povzročitelj nasilja goji močna tradicionalno patriarhalna prepričanja, da je partnerka njegova lastnina, s katero lahko počne, kar želi, in mu mora biti podrejena. Vsak upor partnerke takšen moški razume kot neposredno kršitev lastnih pravic in nasilje kot sredstvo za discipliniranje njenega »upora« ali »neubogljivosti«. Motivi za takšna dejanja so v več kot polovici primerov povezani s partnerkino odločitvijo, da prekine nasilno razmerje in se prvič odločno postavi proti njegovi dominantni poziciji.

Raziskave o intimnopartnerskih umorih kažejo tudi, da se velika večina dogodkov (približno 2/3 primerov) zgodi tam, kjer povzročitelj ni bil prijavljen pristojnim organom. Vprašati se torej moramo, zakaj v tako velikem deležu žrtve nasilja še vedno ne prijavljajo. Zakaj nasilja ni prijavil nekdo drug? Zakaj je vladala tišina, kljub temu da so za nasilje vedeli mnogi?

Del odgovora zagotovo tiči v še vedno relativno visoki stopnji družbene tolerance do nasilja v družini in nasilja nad ženskami, ki se kaže ob komentiranju odmevnih primerov nasilja nad ženskami in umorov žensk. Ti nakazujejo, da je nasilno dejanje moškega treba razumsko premisliti, pri tem pa se žensko razume bodisi kot kolateralno škodo neke patološke motnje, alkoholizma, socialne deprivilegiraniosti povzročitelja nasilja bodisi pa si je za dejanje celo sama kriva.

Drugi del odgovora pa je mogoče iskati tudi v tem, da je nasilje – zlasti

nasilje v družini – nekaj, kar v vseh nas povzroča največ zadrege in nelagodja, zato se o njem raje ne pogovarjamo. Če pa se, to počnemo tako, da se dejanskemu problemu raje izognemo – svarimo, a ne na zadostno jasen način, ki bi informiral, razgrnil dejanskost problema. Kaže se, da za marsikatero nasilje v družini vemo, a o njem raje ne govorimo na glas, ga še vedno raje razumemo kot abstrakcijo, ki naj bi bila nekje daleč, nekje zunaj nas. Ko o zlorabah molčimo in se sočasno izognemo družbeni odgovornosti za nasilje. Priznati, da se nasilje dogaja, namreč pomeni prevzeti zavedanje, da je nasilje družbeni in ne individualni problem, proti kateremu moramo graditi zavezništva in kolektivne akcije delovanja. Samo na ta način smo lahko zoper nasilje uspešni. Žal opažamo, da velikokrat teh zavezništev ni mogoče doseči, saj v družbi prepogosto vlada težnja k iskanju opravičil za nasilno vedenje povzročiteljev nasilja, odgovornosti za nasilje pa v »neprimernem« vedenju žrtev. Tisti, ki glasno opozarjajo na nasilje, so velikokrat označeni za pretirano občutljive posameznike, ki se vtikajo v zasebnost posameznikov in posameznic.

Nemška novinarka Carolin Emcke v svojem eseju *Ja pomeni ja in ...* izreče nekaj zelo pomembnega, in sicer: »Proti pričakovanju deluje ne tisti, ki je nasilen, temveč tisti, ki hoče govoriti o njem. Potlačitev govorjenja o nasilju preloži breme odgovornosti.« Družbena realnost se tej trditvi zdi zelo blizu.

Vse to pa v največji meri zaznamuje žrtve nasilja, ki jim družbeni molk jemlje moč. Družbeni molk in molk žrtev sta velikokrat posledica dvoma, ki je najmočnejši spremljevalec tako žrtev zlorab kot tudi vseh tistih, ki smo lahko priča zlorabi ali zanjo izvemo. Ko nekaj izvemo ali vidimo, je dvom vedno prisoten: ali pretiravam, ali ni tako, kot se zdi, naj spregovorim, ali mi bodo verjeli, naj prijavim, ali sem sama kriva?

Dvom, ki se usede v družbeno ali institucionalno klimo, ki je za tovrstne oblike nasilja in nadlegovanja nesenzibilna, ki je do žrtev nerazumevajoča in minimalizira resnost tovrstnih oblik nasilja, se praviloma spremeni v tišino. V tišino in s tem prikrite zgodbe, ki

zavedno ostanejo za železnimi zavesami štirih sten, kjer se nasilje dogaja. Tišina je namreč največji zaveznik nasilja in nasilnih oseb, neizrečene zgodbe pa največja hrana za stopnjevanje zlorab in nerazrešene travme. Naj torej *Pet vrst tišine* pred nas postavi razmisleke o tem, kako smo lahko tisti en glas, ki se ga bo močno slišalo, ki po pomagal prekiniti tišine in graditi zavezništva proti nasilju, ki bo vsem – Janet, Susan in Mary – tam zunaj pošiljal jasna sporočila, da niso same in jim tako omogočil varne načine izhoda iz nasilja in zlorab.

Viri:

Emcke, C. *Ja pomeni ja in ... Monolog*. Ljubljana: *Cf, 2022.

Podreka, J. *Bila si tisto, kar je molčalo. Intimnopartnerski umori žensk v Sloveniji*.

Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, 2017.

An illustration of a scale of justice, showing a white weighing pan suspended by a chain from a dark vertical post. The scale is positioned on a light-colored tiled floor. The background is a dark, textured surface, possibly a wall or another part of the floor.

Polona Selič – Zupančič **Kdor bo prisluhnil ... ali opazil**

V besedilu raziskujem zorni kot empiričnih dognanj o nasilju v družini in nasilju v intimnopartnerskih odnosih, strokovne opredelitve zlorabljanja v kontekstu navezovalnih odnosov pa opisujem s primeri iz besedila uprizoritve.

Družinsko življenje povezuje člane s kombinacijo intimnosti in čustvene intenzivnosti, ki lahko niha med ljubeznijo in sovraštvom, uravnava pa ga veliko število pravil, ki jih morajo člani upoštevati tudi za ceno dela zasebnosti. Do zlorabe moči pride, ko (katerikoli) družinski član z več moči (telesne, finančne, socialne), višjim statusom in z več odgovornosti stori nekaj sebi v korist na škodo šibkejšega. Prav zato so ženske ali otroci v največji meri žrtve psihičnega, fizičnega, ekonomskega ali spolnega nasilja. Zloraba je lahko videti kot očitno nasilno ravnanje, a ni nujno. Zmeraj pa gre za odločitev, vedenjsko izbiro, ki je lahko prosocialna ali destruktivna. Nasilje je vedno namerno!

Kadar se eden od partnerjev – praviloma moški – počuti upravičen do moči in nadzora nad drugim – običajno žensko – in ta nadzor ohranja ali ga celo krepi na različne načine, gre za nasilje v partnerskem odnosu. Tudi če se žrtev bori, da bi olajšala svoj položaj, je nasilnež stalni vir zlorabe moči v odnosu. Žrtev ni odgovorna za nasilje. V odnosu ne vztraja, ker bi ji to ustrezalo ali ker ji »že ne bi bilo dovolj hudo«, kot skuša trpljenje minimalizirati patriarhalna šovinistična retorika, prisotna tudi v sodnih spisih. Moški v veliki meri uporabljajo nasilje instrumentalno, da si podredijo žrtev/žrtve in jih postopoma razosebijo in uporabljajo kot sredstvo za doseganje lastnih interesov,

kakršnikoli že ti so (občutek veljave, socialni status).

Raziskovalni podatki za odrasle prebivalce Slovenije kažejo na vsaj 25-odstotno razširjenost nasilja v družini v minulih petih letih pred izpraševanjem. Ženske so nasilju izpostavljene štirikrat bolj kot moški. Najmanj vsak šesti odrasli je v zadnjih petih letih pred izpraševanjem doživel telesno in/ali duševno nasilje s strani intimnega partnerja. O partnerjevem čustvenem zlorabljanju v minulem letu poroča vsak deseti vprašani, pet od šestih žrtev je žensk.^{1-4,6-8}

Razdiralnost nasilja v družini določa kontekst navezovalnih odnosov, saj imajo doživetja zlorabe v navezovalnih odnosih drugačno dinamiko, s posebej travmatičnim izmenjavanjem doživljanja varnosti, tolažbe in zaščite ter nemoči, strahu in obupa. Ta izmenjujoči se cikel v »dobrih obdobjih« povzroča, da se žrtev navezuje na zlorabljevalca. Narava odnosov v družini botruje ponavljanju cikla »varnost–ogroženost«, redke so osamljene epizode nasilja. Izpostavljenost nasilju okvari zdravje, žrtve trpijo zaradi depresivnosti, kroničnih telesnih in duševnih boleznih ter poškodb.

Zloraba otroka je vsako dejanje ali opustitev ravnanja, ki ogroža zdravje in razvoj.

»Na Božični dan zgrbljeno sedim v svojem plašču, želim si samo, da bi mama prišla nazaj ven iz samotne mrzle zemlje, gledam, kako oče pije iz steklenice viskija. Smrdi po Billyju, čeprav ga še ne poznam. Meša se mi od bridkosti, pravi, ne mi zamerit. Ne vem, kaj je to bridkost, a vseeno zajokam. Vedno glasneje jokam, a mama ne pride in oče se ne prebudi. Skozi steno slišim sosede, kako družno prepevajo. Billy mi reče, naj utihnem, čeprav ga še ne poznam.« (Mary; 9)

Zloraba otroka je lahko fizična, psihična, ekonomska ali spolna, posebna oblika zlorabe je zanemarjanje.

»Pok, naredi kost v lobanji. Zvezde zaplavajo, še enkrat me mahni, če hočeš, ne bom jokal. Jaz nikoli ne jokam. Ne smeš jokati Billy, a me slišiš, Billy, nikoli te nočem videt jokati. Pok, spodrsne mi na mokrem. Pok, še

ena kost gre, mogoče komolec. Ob strani glave me žge. Iz ust mi pride en takšen zvok, kot muckam, ko jih utapljaš. Ampak ne, mene ne briga, pa če mi odsekaš roke in noge, če me mlatiš s pasom, dokler mi ne slečeš kože, ne bom jokal.« (Billy; 3)

Tudi opazovanje nasilja enega starša nad drugim je zloraba otroka in ima enako razdiralne posledice kot neposredna izpostavljenost trpinčenju. Škoda zaradi nasilja pri otroku omili stik s še kakšnim skrbnim odraslim in podpora sorojencev.

»Medve ... sva imeli druga drugo.« (Susan; 7)

Tretjina ljudi, ki so bili žrtve nasilja v otroštvu, trpi za posttravmatsko stresno motnjo. Žrtve čustveno otopijo, pogosto jih bremeni depresivnost in/ali anksioznost, motnje hranjenja ali odvisnost od psihoaktivnih snovi.

»To, s to jezo, to, s čutim to in čutim ono. To ni za naju. V bistvu nama ni blizu. Zdaj je prepozno. Vi mislite, da razumete, ampak v resnici ne morete razumet. Če bi morali samo pet minut živeti v najinih glavah, bi se vam zmešalo. Bolje, da se sami ukvarjava s tem.« (Susan; 15)

Izpostavljenost telesnemu nasilju v otroštvu se povezuje z nasilnim vedenjem v odraslosti ter povečuje tveganje za duševne in vedenjske motnje pri mladostnikih. Posledice čustvenega zanemarjanja so težje. Čustveno zlorabljanje vedno poslabša občutek lastne vrednosti in samospoštovanje pri žrtvi, ne glede na starost.

Pri otrocih, ki so izpostavljeni nasilju, je večja verjetnost, da bodo v odraslosti povzročitelji ali žrtve nasilja, kot pri tistih, ki so preživeli otroštvo brez zlorab s strani staršev. Deklice se v večji meri socializirajo kot žrtve. Prevzemanje vedenjskih vzorcev zlorabljevalca je nezavedni mehanizem identifikacije (z agresorjem) in deluje kot poskus prevzemanja njegove moči.

»Takšen si bil, kadar si udaril mamo. To je vse, kar vem o tebi. Tisti

pogled. In potem se spomnim, da tudi sama včasih vidim ta pogled v ogledalu. Te črne oči so tudi moje oči. /.../ Včasih pomislim, da se te ne bom nikoli osvobodila. Ker sem nastala iz tebe in imam tvoje oči in tvojo jezo. Včasih me ima, da bi prišla na tvoj grob in te še enkrat ustrelila. In še enkrat in še enkrat in še enkrat. Da bi bilo za ziher. Da bi ubila svoje črne oči s tabo.« (Janet; 25)

Za pridobivanje ter ohranjanje moči in nadzora nad žrtvijo nasilnež uporablja različne taktike. Žrtvi »pere možgane«, jo spravlja ob pamet, pripisuje ji odgovornost (za vse), jo zasramuje, zalezuje, nadzoruje in ustrahuje. Brez sočutja, sramu in vesti ali občutkov dolžnosti in odgovornosti egocentrično sledi izključno lastnim interesom. Žrtev postopoma izolira, oddalji od zanjo pomembnih bližnjih – prijateljev, primarne družine. S tem ji odvzame referenčno skupino, možnost socialne podpore in umika.

»Tako bo, kot jaz rečem. To sem jih natreniral, da vejo. Tako bo, kot jaz rečem. Vse je napisano, brez izgovorov. Še zadihat ne moreš brez mene. Da mi niti ne poskusiš. Pojma nimate, kako težko je v resnici živeti. Ve sploh ne veste, da ste se rodile.« (Billy; 23)

Žrtev je v stalni kognitivni disonanci, zato si prizadeva zmanjšati bolečine in strah, išče upanje, smisel in varnost. Stockholmski sindrom je nehoten, nezaveden emocionalni odziv na travmo.

»Ker ... ker mi je bilo lepo. Počutila sem se varno. In ker mame in Janet nikoli ni tako objel.« (Susan; 24)

Izpostavljenost psihosocialnim stresorjem in občutki ogroženosti žrtev silijo v iskanje nečesa »še sprejemljivega« in če le zazna vsaj majhno prijaznost, razvije upanje, ki je nujno ob sicer prevladujočem doživljanju brezizhodnosti, ter se navezuje na pozitivne plati zlorabljevalca. To ni njena izbira, ampak način preživetja.

»Dotakneš se me. Želim si to. Ti si in nisi ti. Prosim te, da se me spet dotakneš. In se me. Pogledam v tvoj obraz nad mano in videti si

tako žalosten in jaz nisem tvoja hčerka, tvoja ljubica sem. Samo da zdaj lažem, ker vem, da sem tvoja hčerka, in zato je to tako posebno in skrivnostno. Tako žalosten si videti in jaz bom vse uredila zate. Nočem, da nehaš. Nikoli nisem imela drugega ljubimca kot tebe. Potegnem te dol k sebi. Zbudim se. Bruham čez rob postelje.« (Susan; 27)

Zlorabljevalec je v odnosu do žrtve večinoma brezobziren, razen kadar začuti, da se mu ta odmika – takrat jo skuša pritegniti nazaj, ponovi dvorjenje, zavaja in manipulira. Vsakič, ko se žrtev vrne, izgubi del lastne moči. Sčasoma ne zmore več poskušati oditi.

»Ko me je tistikrat prišel iskat k očetu, me je poljubil in rekel: 'Oprosti, prosim, pridite nazaj domov.' Takrat je bil tam en delček starega Billyja, tistega, ki sem ga ljubila. Hotela sem verjet in sem šla domov. Ko sva stopila skozi vrata, mi je rekel, da če še kdaj grem, nas bo našel in ubil punc, jaz pa bom to gledala. In on nikoli ni lagal.« (Mary; 17)

Žrtev, ki je podlegla šarmu v fazi idealizacije, ko je v želji po ljubezni verjela, da je našla sanjskega partnerja, se spreminja v sredstvo za zadovoljevanje zlorabljevalčevih potreb.

»Ljubim te, mi je rekel. Že čisto na začetku. Verjela sem mu. Dvajset let sem imela. Ničesar nisem vedela. Osamljena sem bila, on pa čeden. Izgledal je kot kužek. Spomnil me je na otroštvo. In zdaj ne bo nikoli odšel. Nikoli ne bo konec tega, nikoli ne bo konec. Pogledam v ogledalo, pa je tam. To je bilo takrat, ko je naredil to ali ono, tule mi je polomil to kost in tam tisto. Ko pride v moje sanje, se mi zdi, da se mi bo ustavilo srce. Tako me bo ubil. Umrla bom od strahu.« (Mary; 12)

Kar je sprva delovalo kot prijaznost in razvajanje, postane nadzorovanje. Bolj, ko se žrtev trudi, več moči in življenjskega prostora izgublja.

»Morali smo igrati loterijo. Rekel je, da bomo kupili samotni otok, če zadenemo, in potem bomo šli živeti tja in ne bomo nikoli več prišli nazaj. To so bile njegove sanje. Za nas je bila to mora. Verjetno smo

bile edine na celem svetu, ki so molile, da ne zadenejo.« (Mary; 22)
Nasilje okvari življenje žrtve.

»Pogledam v ogledalo, pa je tam. To je bilo takrat, ko je naredil to ali ono, tule mi je polomil to kost in tam tisto. Ko pride v moje sanje, se mi zdi, da se mi bo ustavilo srce. Tako me bo ubil. Umrla bom od strahu.« (Mary; 12)

Pri umorih v družinskem krogu pogosto dinamika nasilja kot del življenjske zgodovine žrtve ni očitna oziroma ostaja prikrita. Raziskave so pokazale, da so bile ženske, ki so umorile partnerja, v letu pred dogodkom izpostavljenе hudemu in stopnjevanemu nasilju s strani tega partnerja. Takšen izid, ko se žrtev spremeni v storilca, je redek, nedvomno pa je povezan s predhodnim, običajno dolgotrajnim trpinčenjem.

»Ali bi šel on ali pa me. Slabšalo se mu je in vlekel nas je s sabo. Bale smo se. Mislile smo, da nas bo en dan vse pobil, potem pa ustrelil še sebe. In nihče ne bo nikoli izvedel, kaj se je dogajalo. To je posebno trpljenje, ko pomisliš, da ne bo nikoli noben izvedel, a ne?« (Mary; 11)

V tem kontekstu velja, da ženska nima ustreznih virov, kot je na primer izobrazba, zaposlitev oziroma neodvisni vir dohodkov. Dostop do strelnega orožja, ki je v vseh kulturnih okoljih in kontekstih eden najbolj grozečih dejavnikov tveganja, za šestkrat poveča verjetnost, da se nasilni odnos zaključi s smrtjo enega ali obeh partnerjev. Za žensko, ki je bila v preteklosti že izpostavljena grožnjam nasilnega partnerja, da jo bo ustrelil, je tveganje dvajsetkrat večje kot za ostale žrtve nasilja v partnerskih odnosih.

Pred dogodkom, ki pomeni poskus, da se naraščajoče nasilje konča, so bile te ženske žrtve nasilja s strani intimnega partnerja približno petnajstkrat pogosteje kot druge ženske, izpostavljene grožnjam s smrtjo, desetkrat pogosteje jih je nasilni partner davil, osemkrat pogosteje silil v neželeni spolni odnos in vsaj petkrat pogosteje se je partnerjevo telesno nasilje in nadzorovanje nad dnevnimi aktivnostmi stopnjevalo.

»Zmatrane smo bile.« (Susan; 4); »Nikoli nismo vedele, kdaj ga bo spet zagrabilo.« (Janet; 4)

Do umora lahko pride, če žrtev skuša prekiniti razmerje – ob prepogostem zadržanem ne-vmešavanju okolice in ob patriarhalnem gostilniškem diskurzu (tudi strokovnih služb), vključno s pregonom in sojenjem. Sprožilni dogodek je lahko tudi grožnja nasilneža, da bo oškodoval nekoga, ki je žrtvi pomemben. Povoda ne kaže povezovati z osebnostjo, saj njeno dejanje izhaja iz prepleta na videz nepreglednih sovplivov normativnega, vrednotnega, ekonomskega in kontekstualnega.

»Nisva ga mogli pustit živeti. Ljudje so bili okrog, ljudje so vedeli, pa ni nobeden nič rekel. Nobeden ni nič rekel. Janet, jaz, mama, oči. In tudi nobeden drug ne. Pa so vedeli, videli so ... Cuzal nama je življenje, še malo pa naju ne bi bilo več. Kot da ne bi nikoli bili. To je bilo od vsega najbolj strašljivo: kot da ne bi nikoli bili. Čutili sva, da se utapljava.« (Susan; 30)

Namesto razglabljanja o dinamiki med žrtvijo, ki umori nasilneža, in nasilnežem, čigar vedenje je (bilo) vseskozi nesprejemljivo, zlorabljaajoče in – če bi kdo dejansko to preganjal, tudi kaznivo, bi kazalo razmisliti o naši družbi, vrednotah, ki jih živimo, zlasti pa o sprenevedavih načinih, ki jih uporabljamo, ko dosledno zmanjšujemo težo verodostojnih ugotovitev o razširjenosti nasilja v navezovalnih odnosih, ko minimaliziramo stiske in še dodatno zasramujemo in ponižujemo žrtve.

»/.../ ne znam se nasmehnit, ampak se trudim, kot da mi gre za življenje, a v mislih si govorim, prosim, a lahko kdo prebere skrivni znak, pošiljam vam sporočilo, prosim, preberite ga, preberite ga. To ni resnično, to ni zares, a mi ne vidite v očeh. Brca naju tam, kjer se ne vidi, pod lasmi, pod oblekami, brčne naju čez sobo.« (Janet; 19)

Z besedami Janet: **»Hočem raztrgat obleko in zakričat, pogledjte, pogledjte, pogledjte, pogledjte, pogledjte.«**

Viri:

Selič P, Kersnik, Janko, Pesjak, Katja, Kopčavar Guček, Nena. Pilot study on family violence I differences between patients reports and family physicians' observations. *Slovenian journal of public health*, 2008; 47(2) 72–80.

Selič P, Kopčavar Guček N, Kersnik J. Dejavno odkrivanje žrtev nasilja in njihove značilnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 2008; 59(1) 39–54.

Selič P, Pesjak K, Kersnik J. The prevalence of exposure to domestic violence and the factors associated with co-occurrence of psychological and physical violence exposure: a sample from primary care patients. *BMC Public Health*, 2011; 11(1) 621.

Kopčavar Guček N, Švab I, Selič P. The prevalence of domestic violence in primary care patients in Slovenia in a five-year period (2005–2009). *Croatian medical journal*, 2011; 52(6) 728–734.

Selič P. Nasilje v družini. In: Švab I, Rotar-Pavlič D, Eds. *Družinska medicina:učbenik*. Ljubljana: Združenje zdravnikov družinske medicine. 2012; 311–326.

Selič P, Švab I, Kopčavar Guček N. How many Slovenian family practice attendees are victims of intimate partner violence? A re-evaluation cross-sectional study report. *BMC public health*, 2013; 13(703).

Selič P, Švab I, Kopčavar Guček N. A cross-sectional study identifying the pattern of factors related to psychological intimate partner violence exposure in Slovenian family practice attendees: what hurt them the most. *BMC public health*, 2014; 14(223).

Kopčavar Guček N, Selič P. Depression in intimate partner violence victims in Slovenia : a crippling pattern of factors identified in family practice attendees. *International journal of environmental research and public health*, 2018; 15(2) 1–16.

Stephenson S. *Pet vrst tišine*. SNG Nova Gorica.

Tereza Gregorič Nasilje je zloraba moči

Pogovor s Tanjo Pipan

Magistrica Tanja Pipan je zaposlena kot koordinatorica za preprečevanje nasilja na Centru za socialno delo v Novi Gorici. Po zaključenem študiju Politologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani se je veliko ukvarjala z osipniki (to so mladi, ki ne zaključijo šolanja) in ostalimi rizičnimi populacijami. Pri delu je spoznala predvsem pomen vpliva destruktivnih družinskih okolij na zdrav razvoj otrok in mladostnikov. To jo je spodbudilo, da se je na magistrski študij vpisala na Sociologijo vsakdanjega življenja in magistrirala prav iz teme obravnave rizičnih mladostnikov. Na Centru za socialno delo v Novi Gorici je že deset let, najprej je delala na področju zaščite otrok in obravnavanja nasilja v družini za enoto Nova Gorica, zadnji dve leti pa je koordinatorica za nasilje v družini. Njeno področje obravnavanja se je razširilo na celotno regijo, torej na enote Nova Gorica, Ajdovščina, Idrija in Tolmin.

Predvsem pa je Tanja ženska, ki v sebi nosi neverjetno moč, jasnost in toplino. Strastno se zavzema za žrtve, ki jim želi pomagati tako na osebnem kot sistemskem nivoju. V kompleksnosti družinskega nasilja išče resnico in se na vso moč trudi, da se ta resnica prepozna tudi v sodnem postopku.

Kaj pravzaprav zajema vaše delo? Kdaj stopite v stik z žrtvami nasilja?

Moje delo je koordinacija in pomoč žrtvam nasilja v družini, sodelujem pri prijavi in spremljam posamezne kompleksnejše primere. Moje delo zajema tudi interventno službo, ki pomeni delo na terenu – ta deluje izven poslovnega časa Centra. Kot interventna služba posredujemo v vseh nujnih in neodložljivih primerih na podlagi obvestila policije, in sicer v primerih ogroženosti otroka ter zaznanega nasilja v družini. Na terenu najprej ocenimo situacijo, v kolikor so v družini prisotni otroci, se najprej posvetimo njim, v nasprotnem primeru pa odraslim žrtvam nasilja. Pomoč najprej nudimo najšibkejšim. Največkrat so žrtve nasilja v družini ženske in otroci, vendar je zadnje čase veliko primerov, pri katerih obravnavamo tudi ženske kot povzročiteljice. Drugi del mojega dela pa se nanaša prav na delo s povzročitelji nasilja – po izrečnem ukrepu prepovedi približevanja z njimi opravi več svetovalnih razgovorov. Povzročitelji nasilja pogosto sami ne zmorejo spremeniti svojih ravnanj, zato pri tem potrebujejo strokovno podporo in motivacijo.

Kakšna je razlika med delom policije in vami oziroma zakaj je tako pomembno, da ste na terenu tudi vi?

Policija je veliko bolj usmerjena v raziskavo kaznivega dejanja – preiskuje dejstva in okoliščine. Strokovni delavci Centrov za socialno delo pa žrtvam ponudimo psihosocialno pomoč. Včasih je situacija tako huda, da besede ne pomagajo, žrtvam samo stojimo ob strani in jim že s svojo prisotnostjo dajemo oporo.

Kaj bi se zgodilo v primeru, ki ga obravnava predstava *Pet vrst tišine*, torej da žrtve, sicer že polnoletne, ubijejo povzročitelja?

V vašem primeru po umoru na kraj zločina pridejo predstavniki policije, tožilstva in preiskovalni sodnik. Njihovo delo je, da opravijo posamezna preiskovalna dejanja. Glede na to, da so v vaši predstavi žrtve polnoletne, predstavnike Centra za socialno delo najverjetneje ne bi klicali na teren, pač pa bi žrtvam nudili psihosocialno pomoč v nadaljnjem postopku. V kolikor bi bili mladoletni otroci priče takemu dogodku, bi na teren prišli tudi strokovni delavci Centra za socialno delo. V tem primeru bi otrokom nudili oporo, jih umaknili

s prizorišča in v prvi fazi poskrbeli za osnovne psihosocialne potrebe. Strokovni delavci žrtvam stojimo ob strani, saj se v njih prepleta vrsta mešanih občutkov – strah, krivda in hkrati sprostitev po umoru. Ko otroci oziroma žrtve (nekdo, ki je vidno šibkejši) ubijejo starša oziroma povzročitelja, se to povečini zgodi iz samoobrambe. V vašem primeru je jasno, da so bile povzročiteljice več let žrtve nasilja umorjenega, znašle so se v brezizhodni situaciji.

Koliko primerov nasilja v družini zabeležite letno?

Na področju Severne Primorske regije se število obravnavnih primerov giblje od 150 do 160 letno. Primeri so izrazito kompleksni. Nikoli ne gre samo za eno vrsto nasilja, temveč za splet različnih oblik. Govorim o vseh oblikah telesnega, čustvenega ali spolnega neprimernega ravnanja z žrtvijo. Najhujša oblika nasilja, torej umor, se navadno zgodi po več letih maltretiranja žrtve, zelo redko se to zgodi v afektu enkratnega ali prvega nasilnega dogodka.

Kako pride do nasilja?

Družinsko ali intimnopartnersko nasilje navadno ni enkratno

dogodek, ampak traja dalj časa. Začne se z občasnim zbadanjem in se lahko stopnjuje v zmerjanje, prelaganje krivde, hujše žaljivke, grožnje ... Nasilje je zloraba moči povzročitelja z namenom podrediti si in nadzorovati žrtev. Partnerja zato v odnosu nista v enakovrednem položaju. Žrtev postane žrtev postopoma in v odnosu vedno doživlja več oblik nasilja (psihično, spolno, ekonomsko, fizično). Ob tem se vedno prilagaja, da bi se izognila povzročiteljevim izbruhom; pozorna je na njegovo počutje in svoje vedenje prilagaja njegovim odzivom. Razvije strategije preživetja. Žrtev se počuti nemočno in prestrašeno.

Kdo so žrtve?

Stereotipno prepričanje je, da se nasilje dogaja le v revnih ali priseljenskih družinah. To sploh ne drži. Nasilje v družini se namreč pojavlja ne glede na družbenoekonomski položaj, spol, starost, etnično pripadnost ali druge osebne okoliščine. Dogaja se tudi v družinah, v katerih so ženske poročene z zelo uspešnimi moškimi s priznanim družbenim statusom, na direktorskih, predsedniških pozicijah itd. Žrtve povzročitelje pa opravičujejo, rekoč, da ni tako hudo, da je bil živčen, da se je zgodilo samo

enkrat, da je v službi imel naporno obdobje ... Ženske kot žrtve nasilja v družini popolnoma izgubijo občutek moči nad svojim življenjem in za nasilna dejanja partnerjev večkrat krivijo sebe. Svojo situacijo vidijo kot brezupno, črno. Sprejemajo odločitve, ki so za zunanjega opazovalca, ki ne prepozna vedenja žrtve, popolnoma nerazumljive. Tako se vedejo tudi zato, ker povzročitelji po nasilnih dogodkih zmanjšujejo pomen nasilja ali prevalijo krivdo nanje. Prepričujejo jih, da se to ne bo več ponovilo, se opravičujejo, kupujejo darila in so prijazni. Žrtve se zato težje odločijo za odhod, saj verjamejo, da se bo partner res spremenil.

Strokovni delavci Centrov za socialno delo v tej fazi intenzivno delamo z žrtvami in jim skušamo predstaviti krog nasilja, da bi spoznale ponavljajoče cikle in čim prej izstopile iz teh življenjskih zgodb. Menim, da je izjemnega pomena prav delo v teh fazah. V bistvu gre za preventivno delo, saj lahko strokovni delavci z veliko verjetnostjo napovemo, da se bo nasilni dogodek ponovil.

Kaj pa odnos med povzročiteljem in žrtvijo? Najbolj tipično vprašanje posameznika oziroma družbe je: Zakaj žrtev – ženska, če jo nekdo tako zelo trpinči, ne gre stran?

Na to sem že delno odgovorila pri prejšnjem vprašanju, so pa razlogi zelo kompleksni. Žrtve doživljajo strah in zlasti sram pred tem, da so po eni strani dopustile, da so bile žrtve, po drugi strani pa, da razpada družina. Večkrat slišim: »Kaj bodo pa drugi rekli?« ali pa: »Saj mi nihče ne bo verjel.« Zlasti če je povzročitelj nekdo z visokim družbenim statusom, izobražen, bogat ... Najpogosteje se namreč srečujem s povzročitelji, ki izvajajo nasilna dejanja le za štirimi stenami, v službi, soseski in med drugimi pa veljajo za uspešne, dobre državljanke.

Še vedno je prisoten tradicionalističen pogled na družino in žensko v njej, saj opažam, da ima veliko žensk še vedno občutek, da morajo za družino potrpeti. Zakonska zveza velja v »dobrem in slabem«. Verovanje, da ženska drži družino skupaj, je vcepljeno v zgodnjem otroštvu, vcepljeno pa je tudi moškemu. Če ženska zapusti moškega, ker je nasilen, je ona tista, ki je razbila družino, in naj ona nosi krivdo za to. Veliko žensk verjame, da se bodo povzročitelji spremenili, če jih bodo ljubile in jim v vsem ustregle, upajo, da bo boljše, zato v odnosu vztrajajo. Žrtve pogosto prevzemajo krivdo nase. Mislijo, da so one tiste, ki izzovejo napadalce, misleč: »Saj sem si zaslužila, narobe sem ga pogledala, nekoga sem pozdravila,

nekomu sem všečkala sliko ... Jaz sem kriva, to sem si zaslužila.«

Eden od razlogov, zakaj ženske ne odidejo iz nasilnega odnosa, je tudi ekonomska eksistenca. Veliko žensk ne zasluži dovolj, da bi lahko same plačevale najemnino za stanovanje, skrbele za poplačila vseh stroškov in za otroke. Povzročitelji velikokrat nadzorujejo njihove prihodke. Žrtve se bojijo, da ne bodo preživele same, veliko jih nima kam iti. Srečujem tudi ženske, ki se sprašujejo, zakaj morajo oditi one, če pa nasilje povzroča on, zlasti, če so lastnice nepremičnine in so same vlagale vanjo. Večkrat slišim: »Kam bom zdaj pri petdesetih letih šla? Bom raje še malo potrpela, mogoče bo boljše ...« Ženske ohranjajo upanje, da se bodo stvari rešile.

Nad vsemi razlogi pa kraljuje strah ...

Seveda, saj se velikokrat zgodi, da tudi če ženske odidejo iz nasilnega okolja, povzročitelji ne prenehajo z zalezovanjem, zasledovanjem ter drugimi oblikami predvsem čustvenega pritiska in različnih groženj. S tem jasno pošiljajo signal, da imajo žrtve še vedno pod kontrolo. Slednje povedo, da jim povzročitelji rečejo, da lahko gredo stran, ampak so še vedno njihove. Pri delu z

žrtvami opažamo tudi porast vseh oblik spolnega nasilja, v zadnjem obdobju predvsem izsiljevanja žrtev s posnetki spolnih odnosov, vdiranja v družbena omrežja, objavljanja intimnih fotografij itd.

Kaj pa intimnopartnersko nasilje med mladimi? Najstniki, prve ljubezni ... Kakšnega nasilja se najbolj poslužujejo?

Pri mladih opažamo porast zlorab in povečanih oblik nasilnih ravnanj, ki se manifestirajo po internetnih omrežjih v obliki žaljivih objav, pošiljanja intimnih partnerskih fotografij ali posnetkov, zasmehovanja itd. Navadno nas o tem obvesti policija, mladi sami pa zelo redko prijavljajo tovrstne zlorabe. Zelo pomembno je, da take oblike nasilja nemudoma prijavijo vsi, ki so o tem seznanjeni, saj gre za nove načine in oblike nasilja, ki žrtev izjemno prizadenejo.

Kakšni oziroma kdo so povzročitelji?

Lahko rečem, da ni tipičnih povzročiteljev nasilja, na grobo pa bi lahko govorili o treh skupinah. Prvi so povzročitelji, ki so nasilni samo znotraj družine. Njihovo vedenje izven družine je pogosto zelo socializirano, so prijazni, delujejo umirjeno. Okolica jih zaznava kot

odgovorne očete in dobre partnerje. V družbi pogosto uživajo ugled in veljajo za uspešne, ni pa nujno tako. Povzročitelji, ki so nasilni le znotraj družine, se pogosto zavedajo, da bodo svoj cilj najlažje dosegli s socializiranim, poudarjeno uglajenim načinom vedenja. Drugi tip povzročiteljev ima slabe socialne in komunikacijske veščine. Ti izražajo sovražen odnos do žensk in/ali pozitiven odnos do nasilja. Tudi v odnosih izven družine uporabljajo vsaj verbalno nasilje, nimajo dobro razvitih socialnih veščin. Tretji tip povzročiteljev pa uporablja nasilje v več odnosih in okoljih. Zanje je značilno agresivno, impulzivno in asocialno vedenje tako znotraj kot izven družine. Nasilje razumejo kot primeren način komunikacije in vedenja. Pogosto imajo tudi zgodovino kriminalnega vedenja.

Kaj pa v primerih, ko so žrtve ženske z otroki? Kako obravnavate takšne primere?

Ti primeri so najkompleksnejši – otroci so žrtve nasilja, tudi če so »samo« prisotni, ko se izvaja nasilje enega družinskega člana nad drugim. Zame so družinske situacije, ko se nasilje v družini ponavlja, ženske ostajajo ujete v nasilne odnose, otroci pa vse to spremljajo, ene najtežjih situacij. V takih primerih moramo

strokovni delavci poseči v družino, včasih tudi z najstrožjim ukrepom – odvzemom otroka.

Kaj se dogaja v žrtvi, ko nasilno dejanje izvaja nekdo, ki bi jo moral zaščititi?

To vidimo ob obravnavani družini, ko žrtev, navadno je to mama, zaradi vseh okoliščin ne zmore zaščititi otrok pred povzročiteljem nasilja. Večkrat sem se že srečala s tem, da otroci ščitijo žrtev (mamo) pred na primer udarci povzročitelja, hkrati so nanjo jezni, ker jih ne zaščiti, ker ne odide iz nasilnega odnosa. Otroci ob teh situacijah razvijejo hude občutke krivde. Žrtve razvijejo patološki odnos do povzročitelja, v večini primerov ga ščitijo. Tudi če ga na primer ubijejo, ga lahko še vedno opravičujejo. Pri primerih spolnega nasilja, ki se izvaja več let, se lahko žrtve zelo navežejo na povzročitelja. Notranje so močno razcepljene, obupane, preplavljene so z različnimi čustvi. V primerih, ko uspejo oditi stran od povzročitelja, se sproži mehanizem slabe vesti, povzročitelj se jim smili.

Kaj bi morala družba storiti, da bi zaščitila žrtve? Kako naj posameznik ravna, ko vidi ali ve, da se nekje dogaja nasilje?

Spirala, v kateri se znajdejo žrtve nasilja, se nikoli ne prekine sama od

sebe. Podatek, ki nas skrbi, je, da se v zadnjih letih v Sloveniji nasilje v družini stopnjuje, predvsem po svoji okrutnosti. Na Centrih za socialno delo zato spodbujamo vse, ki doživljajo nasilje, da čimprej poiščejo pomoč in nasilje prijavijo, ker bo samo na takšen način le-to tudi obravnavano. Pomembno je tudi, da vsi, ki vedo, da se za štirimi stenami dogaja nasilje, obvestijo ustrezne organe. Le s skupnim delovanjem in opozarjanjem na tovrstne pojave lahko preprečujemo dogodke.

Kaj bi lahko izboljšali v sodnem sistemu?

Kljub temu da je bilo v zadnjih letih narejenih veliko korakov k izboljšanju sistema obravnave nasilja (sprejet Zakon o preprečevanju nasilja v družini in številni pravilniki, medsektorsko sodelovanje), pa žal še vedno obstajajo izzivi, ki jih je treba nasloviti in izpopolniti. Tu zlasti mislim na izobraževanje zaposlenih v poklicih, kjer se lahko zazna nasilje (zdravstvo, šolstvo, policija, sociala ...), ter na ozaveščanje javnosti. Težavo vidim v tem, da sistem od žrtve prevečkrat zahteva aktivno vlogo, ki pa jo ta zaradi dolgoletne zlorabe ne zmore udejanjiti (zlasti v sodnih in policijskih postopkih). Gotovo bi bilo treba okrepiti zaščito žrtve ob izreku ukrepa prepovedi

približevanja in uvesti temeljitejše nadzorstvo nad povzročitelji nasilja.

Kako si žrtve nasilja lahko pomagajo?

Žrtve naj pokličejo policijo na 113 ali na anonimno številko 080 12 00, kontaktirajo lahko tudi Center za socialno delo, kjer lahko podajo prijavo o nasilju tako osebno kot po telefonu. Ob nujnih situacijah, ki se zgodijo izven poslovnega časa Centra, se prek policije aktivira interventna služba, ki žrtvi nasilja nudi takojšnjo pomoč tudi pri namestiti na varno, v kolikor je to potrebno. Žrtev se lahko v takih primerih nemudoma umakne v krizni center. Prav tako so žrtvam nasilja na voljo nevladne organizacije, ki nudijo pomoč: Ženska svetovalnica (031 233 211), SOS telefon za žrtve nasilja (080 11 55) in Društvo za nenasilno komunikacijo (01 43 44 822).

Kontakti / *Contacts*

Slovensko narodno gledališče Nova Gorica **/ Slovene National Theatre Nova Gorica**

Trg Edvarda Kardelja 5

5000 Nova Gorica, Slovenija / Slovenia

T +386 5 335 22 00, **F** +386 5 302 12 70

E info@sng-ng.si, **W** www.sng-ng.si

Direktorica / *General Manager*

Mirjam Drnovšček

E mirjam.drnovscek@sng-ng.si

T +386 5 335 22 10

Umetniški vodja / *Artistic Director*

Marko Bratuš

E marko.bratus@sng-ng.si

T +386 5 335 22 10

Poslovna sekretarka / *Business Secretary*

Barbara Skorjanc

E barbara.skorjanc@sng-ng.si

T +386 5 335 22 10

Dramaturginja / *Dramaturg*

mag. **Ana Kržišnik Blažica**

E ana.krizisnik@sng-ng.si

T +386 5 335 22 15

Dramaturginja / *Dramaturg*

Martina Mrhar

E martina.mrhar@sng-ng.si

T +386 5 335 22 01

Lektorica / *Language Consultant*

Anja Pišot

E anja.pisot@sng-ng.si

T +386 5 335 22 18

Dramaturginja in vodja Mladega odra Amo

/ *Dramaturg and Chief of Young Stage Amo*

Tereza Gregorič

E tereza.gregoric@sng-ng.si

T +386 5 335 22 02

Odnosi z javnostjo / *Publicity Manager*

Metka Sulič

E odnosizjavnostjo@sng-ng.si

T +386 5 335 22 50

Organizatorica / *Organizer*

mag. **Barbara Simčič Veličkov**

E organizacija@sng-ng.si

T +386 5 335 22 04

Vodja računovodstva / *Chief Accountant*

Neža Lango

E neza.lango@sng-ng.si

T 386 5 335 22 07

Tehnični vodja / *Technical Director*

Aleksander Blažica

E aleksander.blazica@sng-ng.si

T +386 5 335 22 14

Blagajna / Box Office

E blagajna@sng-ng.si

T +386 5 335 22 47

vsak delavnik / *workdays*

10.00–12.00 in / *and* 15.00–17.00

ter uro pred pričetkom predstav

/ *and an hour before each performance*

Spletna prodaja / Online ticket purchase

W sng-ng.kupikarto.si

Dejavnost SNG Nova Gorica financira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Del spremljevalnega programa sofinancira Mestna občina Nova Gorica.

Svet SNG Nova Gorica / Council SNT Nova Gorica

Robert Gajser (predsednik / *president*), Klavdija Figelj (podpredsednica / *vice president*),

Martina Mrhar, Damjana Pavlica, Marjan Zahar

Strokovni svet SNG Nova Gorica / Expert Council SNT Nova Gorica

Andrejka Markočič Šušmelj (predsednica / *president*), Tereza Gregorič (podpredsednica / *vice president*),

mag. Alida Bevk, Igor Komel, Matija Rupel, Aleš Valič

Član Evropske gledališke konvencije

Sponzor

Medijska sponzorja

Gledališki list SNG Nova Gorica, sezona 2022/2023, številka 7

Izdajatelj SNG Nova Gorica

Predstavnica Mirjam Drnovšček

Urednica Martina Mrhar

Uredništvo Tereza Gregorič, mag. Ana Kržišnik Blažica, Anja Pišot

Lektorica Anja Pišot

Fotograf Peter Uhan

Prelom Idejološka Ordinacija

Ilustrator Luka Seme

Naklada 300, Tisk A-media

SNG Nova Gorica ISSN 1581-9884

Cena publikacije je 2 evra.

SNG
NOVA GORICA